

Tammelan kirkko – tärkeitä vaiheita ja vuosia

Ensimmäinen merkintä Tammelasta on vuodelta 1423. Siitä seurakuntakin laskee ikänsä. Silti on tiedossa, että Portaassa ja nykyisen Saaren kartanon mäellä tiedetään olleen kirkko tai kappeli jo 1200-luvun lopulla. Asiakirja vuodelta 1470 osoittaa, että Tammelan kirkko oli jo olemassa ja se oli silloin puukirkko. Kirkon sijainnista on kaksi oletusta. Joko kirkko sijaitsi ihan Pyhäjärven rannassa tai nykyisen kirkon paikalla.

Nykyinen kivikirkko rakennettiin eri asiantuntijoiden mukaan 1480-1530. Monet asiantuntijat olettavat kirkon rakennusajankohdaksi 1480-luvun. Keski-aikaisten kirkkojen asiantuntija, arkeologi, professori Markus Hiekkänen on arvioinut, että kirkko olisi rakennettu 1530-luvulla. Valaistuksena oli ainakin kynttilöitä ja öljylamppuja. Kirkossa oli malkakatto ja maalattia eikä penkkejä ollut aluksi ollenkaan. 1650:n jälkeen kirkkoon saatiin yksinkertainen saarnatuoli, lattia ja ensimmäiset penkit; Kirkkoon rakennettiin myös kaksi lehteriä pohjoispuolelle ja yksi kirkon länsipäättyyn. Kun lehterit pimensivät kirkkoa, tehtiin alttariseinälle kaksi ikkunaa. Vuodelta 1666 on olemassa kirkon ensimmäinen istumajärjestys.

Keskiaikaista esineistöä kirkossa on seuraavasti:

- alttarikrusifiksin tiedetään olleen ensimmäisen kerran käytössä vuonna 1529
- pyhimyspatsaat arkkienkeli Mikael, Pyhä Martti, piispa Henrik, Madonna, Pyhä Olavi, Pyhä Kerttu; patsaiden ikä on vanhempi kuin kirkon vanhin osa
- puinen kasteallas on satu lahjoituksena kirkon valmistumisen aikaan; Allas on valmistettu puusta, joka on kaadettu n. vuonna 1626

Vuonna 1670 saatiin kirkkoon uusi saarnatuoli ja kirkon länsipuolelle rakennettiin kellotapuli. Saarnatuolin ja ensimmäisen kirkonkellon lahjoitti Saaren kartanon omistaja **Lorentz Creutz** ja vaimonsa **Elsa Duwall**. Vuodelta 1678 on tallella vanhin tieto paanukatun rakentamisesta kirkkoon ja kellotapuliin. Paanukatosta tuli jatkuva huolen aihe. Samoin hajoavista kellotapuleista.

Alkuperäiseen kirkkoon mahtui 400 henkeä. Kirkko kävi hyvin nopeasti ahtaaksi ja kaikille ei löytynyt istuinpaikkaa. Kirkko oli monessa tilanteessa täyteen ahdettu. Eivätkä kaikki mahtuneet sisään. Seurakunnan kappeleihin Jokioisille, Ypäjälle ja Humppilaan saatiin uudet kappelit/kirkot, mutta se ei paljoa auttanut emäkirkon tilannetta. Monissa piispantarkastuksissa kirkon ahtaudesta puhuttiin, mutta kirkon laajennukseen ei päästy huonon taloustilanteen tai sotien takia.

1740-luvulla kirkon sisällä tehtiin perusteellisia rakennustöitä. Uusi penkkijärjestys vahvistettiin v 1746. Laajennussuunnittelu oli edelleen pysähdyksissä. Kaikilla ei vielä ole ollut nimettyä paikkaa. **Kuoriin oli melkoinen tungos**. Uudessakin järjestyksessä oli otettu huomioon aisti- ja liikuntarajoitteiset. Huonokuuloiset saivat istua saarnatuolin juurella. Lehterille johtavien portaiden lähellä oli penkki miehille, jotka eivät jaksaneet nousta lehterille. Oven luona naisten puolella oli penkki vanhoille naisille, joiden ei tarvinnut kävellä sen pitemmälle. Samalla he näkivät läheltä jalkapuussa istuvat.

Vuoden 1737 inventaarion mukaan seurakunnalla oli vain pienet ehtoollisvälineet. Pitäjänkokous päätti hankkia 1749 suuremmat astiat, joiden valmistukseen luovutettiin entisiä astioita. Hankintaa täydennettiin vielä ostamalla hopeinen viinikannu, uusi kalkki ja leipärasia. Viini hankittiin Turusta, mutta ehtoollislevät valmistettiin omissa seurakunnassa.

Pitäjäntupa rakennettiin kirkonmäelle seurakuntalaisten tarpeita varten 1676. Sen käyttötärpeestä ei ole tietoa. 1700-luvun alussa se luovutettiin lukkarin leskelle. Lesken kuoltua tupa autioitui ja rapistui.

1750 kirkkoherra Amnell sai pitäjänkokoukselta luvan rakentaa hautaholvin kirkkoon. 1750-luvun alussa kellotapuli huojui niin, ettei voinut soittaa kuin yhtä kelloa kerrallaan. Uusi valmistui 1753.

1767 piispantarkastuksessa kiinnitettiin jälleen huomiota kirkossakävijäin surkeaan osaan. Penkeissä oli ahdasta, ihmisiä seisoi kapeissa väleissä, osa jäi ulkopuolelle. 1769 rakennusmestari **Daniel Bergman** laati ensimmäiset piirustukset kirkon laajennusta varten. Laajennusta itäänpäin.

Kustaa III hyväksyi 1776 myönsi kirkon laajennukselle rakennusluvan. Pitäjäläiset eivät olleet halukkaita rakentamaan suunnitelman mukaan. Uusia piirustuksia laadittiin useita. Seurakunnassa kypsyi oma suunnitelma, jonka laatijasta ei ole tietoa. Kuningas myönsi lopulta uuden luvan.

Kirkon ensimmäinen alttaritaulu kuvaa pyhää ehtoollista ja sen tekijä on tuntematon. Taulu on mainittu vuoden 1771 kalustoluettelossa, mutta tarkkaa maalausajankohtaa ei tiedetä. Taulun lahjoitti turkulainen porvari, Michael Wallman, seurakunnalle.

1781 pitäjänkokous käynnisti rakennustyöt. Kirkon esimiehenä oli everstiluutnantti Von Post Mustialasta. Hän teki merkittävän työn valvoessaan rakentamista. 10.8.1785 merkittiin kirkon valmistuspäiväksi. Kirkon katsottiin valmistuneen, vaikka lankkulattia vielä puuttui (valmistui vasta 14 vuoden päästä). Viimeistelytyöt jatkuivat vielä pari vuosikymmentä.

Rakennustöiden lopussa **von Post** rakennutti kirkon eteläseinälle vastapäätä saarnatuolia omilla varoillaan lehterin Mustialan kartanolle. Lehteri purettiin 100 vuotta myöhemmin. **Wahren** omisti tuolloin.

Kirkon laajennustöiden valmistuttua 1785 kiinnitettiin kirkon seinälle taulu, johon on kirjoitettu rakennustöiden aloittamis- ja valmistusajankohdat. Taulussa on myös lueteltu yhdeksän henkilöä ja heidän välityksellään luodaan katsaus koko maan valtiolliseen, sotilaalliseen ja kulttuurihistoriaan. Kirkon valmistuessa

- Ruotsin kuninkaana oli Kustaa III
- Suomen sotilaskomentaja, kenraaliluutnantti Friedrich Posse
- Hämeen-Uudenmaan maaherra Anders de Bruce
- Turun piispa Jakob Haartman (vauhditti kirkon rakennustyötä)
- Tammelan kirkkoherra Mikael Avellan
- Ruotsinmaalainen laamanni G G Reuterholm, Jokioisten kartanon omistaja
- Turun ja Porin lääni maaherra G H von Wright, Saaren kartanon omistaja
- Mustialan everstiluutnantin puustellin haltija, A G von Post, kirkon esimies
- rakennusmestari Matias Arelin, valvoi rakennustyöt alusta loppuun

1785 kirkon torni ei ollut vielä valmis. Kellotapuli oli niin hyväkuntoinen, että kellot soivat siellä. Seurakunta halusi torniin kolme kelloa ennen kuin se sisustettiin. 1800 torni oli vihdoinkin valmis ja siellä oli kolme kelloa.

1786 Kirkon pohjoispuolelle, kirkon alle, rakennettiin hautaholvi.

Kirkon eteläseinällä vastapäätä saarnatuolia on vuonna 1792 lahjoitettu kaappikello. Sen lahjoitti kirkkoon saaren kartanon rouva Vendla von Wright.

Kirkon alkuperäinen sakasti oli jo vuosikymmeniä ollut huonossa kunnossa. Mm. yksi messukasukka oli pilaantunut kosteuden takia ja viinikellarin viinit pilaantuivat. Vuonna **1829** valmistui vihdoinkin uusi sakasti arkkitehti **Carl Engelin** piirustusten mukaan. Sakasti oli kaksi kertaa suurempi kuin entinen. Se liittyi niin kiinteästi kirkkoon, ettei siihen ollut lainkaa kulkua ulkoa.

Urkujen hankkiminen kirkkoon tuli ajankohtaiseksi **1845**. Pitäjänmakasiiniin oli varoja karttunut niin paljon, että niitä voitiin käyttää urkujen ostoon. Urut toimitti kangasalalainen rakentaja **Anders Thule** 2.000 ruplan hinnalla. Urut oli asennettu ja tarkastettu **1851**. Urkuja on kahdesti lisätty ja peruskorjattu.

1857 sakastiin tehtiin ulko-ovi idän puolelle. Sakastia korjattiin muutenkin ja sinne tehtiin myös uuni.

1860 turkulainen **hovimaalari R W Ekman** maalasi uuden alttaritaulun 400 ruplan maksusta. Alttaritaulun aihe on Kristuksen kirkastuminen. Alttarin kuoriosaa uudistettiin samaan aikaan lääninarkkitehti **G Th Chiewizin** piirustusten mukaan.

1880-luvulla oli kirkon iso korjaus- ja laajennustyö: Urkulehteriä laajennettiin, Viksbergin lehteri purettiin, etelänpuoleinen ovi muurattiin umpeen ja sijaan tehtiin ikkuna. Asehuone purettiin. Paanu-katto tehtiin uudestaan ja välikatto korjattiin. Keskiaikaisen osan penkkirivit sijoitettiin vastakkain. Lattioita korjattiin. Miesten puolella tupakka- ja nuuskamällit olivat lianneet lankut. **Nuuskaaminen ja tupakointi kirkossa kiellettiin.** Kokonaan uutta olivat **lämpöä antavat kaminat.**

1886 kirkon perusteelliset korjaustyöt oli tehty. Työt urakoi Forssa Osakeyhtiö. Katselmuksessa katto todettiin kelvottomasti tehdyksi. Urakoitsija suostui jonkun verran paikkaamaan kattoa.

1800-luvulla rakennettiin kirkon kiviaita ja myöhemmin sitä vielä kunnostettiin. Isompi kunnostus tehtiin vasta 1970-luvulla kirkon pohjoispuolella.

1946 pitkään suunniteltu kirkon sähköistys toteutui.

1947 sakastissa säilytetyt vanhat kunnostetut puuveistokset ja kappikello siirrettiin kirkkoon.

1969 kirkon lämmitysjärjestelmä uusittiin. Vanhat kaminat poistettiin.

1970-luvun alussa kirkon sisäosia maalattiin, samoin saarnatuoli, alttaritaulu ja kaappikello puhdistettiin.